

ҚАРАҒАНДЫ "БОЛАШАҚ" УНИВЕРСИТЕТІ

Қазіргі заманғы маңызды мәселелер

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Актуальные проблемы современности

№2(2)

Қарағанды
Болашақ-Баспа
2013

Ф
И
Л
О
Л
О
Г
И
Я

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОСТИ

M.A. Maretbaeva
Karaganda university "Bolashak"
D. Omirbekova
Karaganda "Bolashak" university 3 year student

STRUCTURAL FEATURES OF NARRATIVE TEXT

Problems of the Kazakh text linguistics is considered in the article. The story's text – is one of the composite speech forms which possesses categories as completeness, a conjoined sentences and communication. The manner of the text of linguists – language and the story created from influence of an intellectual factor, is densely connected as one.

Key words: text, story, syntactic, communication, parallel, structural, narration, short story, styl.

The information about these function of speech we can find from text. The text is a groupe of special typical signals which are based and developed in speech. It has own form, composition and structure. Though human have been researching the speech for a long time it steel needs further investigating.

Though linguistics of kazakh text is new at this direction it has 10 years experiment. While in modern science appears new branches, the problems of Kazakh text linguistics needs especially all-round researchment.

Nowadays to investigate the linguistics Kazakh text is actual, because it will be base of researches in psykolinquistics, ethnolinquistics, cognitivical, pragmatival, comparativical, social linguistics and in studying the text.

The one important problem's of text linguistics which demands especially study is to get to know stylistical and speakable specialities of narrative text.

The narrative text is one of the compositional speech forms which possesses categories as completeness, connectiveness and communication.

The narrative text as an unit consistable content of composition has category which has logico-semantic, psykolinquistical, structer compositional-qualities. Nowadays the peculiar nature of narrative text demands definitive investigatement.

The manner of linguists' text - language and narrative, formed from the impact of intellectual factor is tightly bound as one. Each of these factors leaves its mark on the structure of the text.

(QBF compazitsionnye form of conversation) to a generalized form, this semantic category describes the process of thinking through language. The main purpose of uniting the FCC is - the position of the structural content, there is a logic-semantic ratio between parts FCC structure. FCC in the first place, from the syntax is a language model with standard features.

As a part of the text of phonetics, vocabulary, grammar, and style play a role syntactic association.

With the help of the mentioned methods, formed a stylistic connection.

Syntactic relations are relations of conversational interaction units. He's proposals is divided into particular communication methods and tools. In some particular proposals do parallel and chain meaning relations is especially syntactic communication. Parallel connection - this is when the offer in the same row have a similar syntactic structure.

Parallel connection is characteristic description. But this does not mean that the chain link can not be in the descriptions. Typical structure of the text that is justified in the parallel connection in a literary text can give you an example: «Міне, біз екі шалқардың арасында тұрмыз. Қоңыр құйқалы, құнарлы шыыр. Адырсыз, жотасыз жазық алап. Керілген кең тақта. Қуаң тартқан қау.

Батыс жағын қапталдай өскен қалың жал, көкжиекті көміп, кең жазылған кереге

тәрізденіп иіліп келіп екі көлге тіреле тоқтаған. «Қос шалқар» қос босағаға орнатқан күміс бағана тәрізді екі көл. Кешкі тымыққа тынып, жадырап жатқан су ақырын ғана жағасына соғып дірілдейді. Биқынбайды, тіміркенбейді» (М.Әуезов).

The structure of this text, all proposals, except the first, the individual items constituting the total picture of the first sentence. Thus, all proposals are directly related to the first sentence from the semantic side. Pattern described in each sentence of the big picture «Қос шалқар». Here, every word chosen theme for each offers - is the subject and of the same associative semantic field. It should be noted the word epithets that add artistic impressions going to work. Communication in declarative sentences acquire another line.

Any type of serial communication obeys rooted syntactic relations, that is, the sentence structure similar.

In parallel communication link between individual proposals are based on the similarity of their structures. Thus, the proposal is not only linked in series (tizbektelip), but in parallel. If the formula is a sequence of statements is as follows: A '! B, B '! C, the parallel connection is based on the following formula: A '! B, C '! D. For example:

Жылтыр қара мұртының астынан қып-қызыл еріндері күле түсіп, аппақ тістерін ақситып, Мәнікенің қасына ерді. Оны Ысқақ ауылына қарай жаяу ертті де, үй ішінде өткен кеңесті тыңдаумен болды (М.Әуезов).

Әзімбай да кешкі салқын түсе, үлкен үйдің көлеңкесінен тұрды. Жіңішке қайың құрық сыпталып, жонылып болған-ды (М.Әуезов).

The first narrative text associated with each serial communication, this event happens to the character in the first sentence is developed further through the personal pronoun. In serial communication in the form of binding instrument used pronouns, adverbs, proper name, numbers, etc. In this text, the personal pronoun connects one with the second sentence with substantial - thematic and structural side. Syntactic communication is subject to due process and additions. By the time of the two proposals conditionally linked, so the syntactic relationship between the two proposals is the property of conventionality. In the second example the syntactic relationship between sentences also has a convention, but the relationship between them is based on a parallel connection. Because grows exactly sentence has its own theme and rhyme, they are related to each other in equal measure.

1 - Offer: Subject - Әзімбай, Rem - «үлкен үйдің көлеңкесінен тұрды».

2 - Offer: Subject - «қайың құрық», Rem - «жонылып болған-ды».

It says here on the action made at one time.

If the serial offers linked syntactic supplies, and in the end, they are connected in parallel structures. In the second sentence of parallel structures visible on the similarity in the order of subject and predicate.

In the narrative in the form of syntactic communication link is often used subject and predicate:

Кенжекей маздатып от жақты. Жалпылдақ отын лезде тұтады... Қызыл ұшқыны сіркіреп, сытыр-сытыр жанып кетті (Ә.Нұрпейісов).

The verb in the first sentence substantiate subject of the second sentence. Offers consistently interconnected conditional bond. Conditioned association is based on the fact that the actions taken in the last sentence of the preceding sentence affects prerequisites. Of conditional regard, the conditional nature of, and means the time sequence of actions taking place one after another. For example, we can not change the order of the proposal in the opposite direction (3-2-1), because in this case harmed logical sequence determined by the time of action. In the narrative text with a conventional bond each proposal develops, and in the main text has a particular shape. Above these examples, the first sentence refers to Kenzhekey, and subsequent proposals for the fire.

In the narrative text form contrast logic-semantic connection and is formed by the parallel connection.

Жұрт қуанған. Мәре-сәре болған. Көпшіліктің қабағы ашылды. Кейбіреулер, тіпті той жасады. Бірақ бәрі бұрынғыша қала берді. Мұғалім төрт класты қосып оқытатын

сабағын тәмамдап, жылдағы уағында балаларды таратты. Тілеубай қыс бойы баққан қойын колхозға қайырып беріп, соқаға шықты. Бригадир Берден дырау қамшысын алып, тағы да ақтабан атқа мінді. Қырманға тақау жерге, өзін жағасындағы үйреншікті орнына бастықтың боз үйі бастаған, қоңыры, қарасы аралас он шақты шаңырақ орнады. Жұрт қатарлы егіс жұмысына жегілгенмен, жеке отырғысы келген төрт-бес үй қозылақ, бұзау-торпағымен аяқ жетер таяу маңға көшіп қонды. Ересек балалар соқаның басын жетектеп, тоған байласып, үлкендермен бірге жұмысқа кірісті. Ұсақ балалар сирақтары жарылып, табандары дұңкиіп, күнұзақ жар жағалап жүзгіруге, ертеден қара кешке дейін шалпылдатып суға түсуге, малта тас жинауға, көйлектерінің жаға, жеңін, дамбалдарының балағын буып, шабақ балық сүзуге кірісті.

Бәрі де бұрынғыша. Тек бәрі де өзгеше сияқты (М.Мағауин).

4 offers the following paragraph sets out style description: A '! B, C '! D, E '! G, H '! and is made with a model describing the text, based on a parallel connection. Of the text begins with the six proposals. 6 offers refinement, specification logic-semantic relationship, but other proposals are parallel structure. At 6 proposals (the word «бәрі» in sentences like - мұғалім) Тілеубай, бригадир Берден, он шақты шаңырақ, ересек балалар, ұсақ балалар give concrete meaning, accurate picture. These words are the key theme of the opening, is the main idea.

The style of the content of thought from the general to meet in narrative text::

Қисық атты дөңнен асып көрінбей кеткенше соңынан тесіле қарап тұрып қалды. Көптен жасаурамаған **көзіне** жас үйірілді. **Белі** сынып бүгілгендей болған соң, үй іргесіндегі тері үстіне отыра кетті.

Түтіннің астында ұзақ отыра алмады. **Көмейі мен көзіне** ащы түтін кіріп, дем алмай тұншығып бара жатқасын түтіндік астынан жүгіріп шықты. **Жаны** төзбей бара жатқасын ол жаппасына қайта кірді.

Құлагер өлімінен соң іле ұстасқан қарауыл мен керей арасындағы барымта лаңы ақырлап келгенде Көкшетау уезінің сырт жақтағы **төрт болысына** ауыртпалық болып түсті. **Әсіресе** әр болыста ауыл-ауыл болып қоныстанған **қараиша үйлер**, оның ішінде **Байбатыр, Шәкей, Ожымбай ұрылардың алыс жұрағат, ағайын-жамағайындары**, ең арты руы бір демесе, олармен жеті атадан ғана қосылатын сегіз тананың бірі **Есенбайдың ішінде Қылды, Жаулыбай, Шоқтыбай, Шұңғырша, Жақсылық рулары** көбірек жапа шекті (С.Жүнісов).

The transition of content from general to specific, with the development of associative thinking between sentences is the basis of refinement, specification logic-semantic context. Topic is covered by the lexical substitutions, that is, noun - a proper name. The aforementioned examples in the text Қисық – көз–бел; көмей көз, жан words give a general sense of the man and his body in narrative text and the situation may develop with causes of action:

Ұлдармен ере шығып еді, Нартай желкесінен алды да, қыздар ақсүйек ойнамайды деп итеріп үйге кіргізіп жіберді. Бірақ бұлар бәрібір жөндеп ойнай алған жоқ. Кішкентайлары ойынға жарамдады, ересектерінің саны аз болды. Бірін-бірі қуып, бос шулап, үйді айнала жүгіре берді (М.Мағауин).

If between 1-2 sentences contrasted link, between 2-3 proposals cause and effect between 3-4 sentences. Formed between the proposals complement-subject (L '! R) syntactic relationship.

Often to combine the narrative text in the content structure and unity compazitsionnoe used aforementioned pronoun. Namely conjugations, demonstrative, generalizing pronoun reflexive pronoun. In addition, the phonetic methods used not only in the syntax and purpose of the stylistic. Especially intonation and tone play an important role in the formation of stylistic tone.

In the narrative text for transmission of events, action hero, for that would describe the action of commonly used vocabulary, grammatical category. In order to describe the text is often used in series

past form -dy/-di, -ty/-ti.

Құдайберген құлаған жоқ. Траптың көлденең ағашына арқасы соғылды да **тұрып қалды**. Илев оңдап тағы бір салды. Құдайберген сасар емес. Өз тілінде әлдене деді де, көзі қанталап Андрейдің кеудесін сол қолымен бүріп, оң қолын түйіп, бастан салып қалды. Балғадай жұдырық Илевті **мұрттай ұшырды**. Құдайберген тіл қатпастан траппен жоғары өрлеп кетті. Жұрт күліп жатыр. Біреуі Андрейдің басына шелектен су құйып жіберді. Әлі есімде, Андрей орнынан тұрған соң мені көріп, бетінің ұшына қан жүгіріп, көзін тайдырып әкетті... (Р.Сейсенбаев).

In compiling the narrative texts are also involved grammatical tools. These mainly include copulative, introductory design syntactic parallelism, word order.

Темір Қанғұл деген әдемі алаңында сайрандауға шықты. **Үйткені** ол далаға шықса, қай жаққа өлім себу керектігін көзімен көргендей болып қайтатын еді. Айналага көз жіберіп, жердің етегіне дейін көргісі келді. Темірдің көзі жететін жердегі адам баласының бәрі де, тышқанға ұқсап, індеріне кіріп кетіп еді (Ғ.Мүсірепов)

Жұрт қуанған. Мәре-сәре болған. Көпшіліктің қабағы ашылды. Кейбіреулер, **тіпті** той жасады. **Бірақ бәрі** бұрынғыша қала берді (М.Мағауин).

Connectors used to build alliances contrary opinions previous sentence.

Шал теңізге соңғы рет бұрылып қарап еді, кешкі қараңғылыққа тоғысқан тұманды, бұлтты аспан ештеңе аңғартпады. Үрейлі толқын шуы мен порт басындағы жүкшілердің айғайлары ғана құлаққа шалынады. Портқа тұмсық тіреген алып кемелер көрінбей қалыпты. **(Кемелер бүгін түн теңізге шықпады)**. Жиырма бір жыл портта жүк тасып еңбек еткен Құдайберген қапы ойлап бара жатқан жоқ. Шал көз алдына өңсіз, сұлық тұрған кемелерді елестетіп келе жатып, оқыстан тағы бір көлденең сұраққа ұрынды. Лезде жасауын да тапқандай еді, таптым-ау деп ойлағаны мұң екен, орнында кілт тұрып қалды (Р.Сейсенбаев).

The tools stylistically - syntactic communication include: anaphora, epiphora, development, repetition, style communication techniques through trail. Of course we must remember that the separation of stylistic tools and language tools based on conditionality. Because in any work of art can be a tool of language and grammar and usage. For example:

Қыс ортасында Көбеген шал да қара кемпір мен Сақыпжамалдың соңынан аттанды. Ерте тұрып, қой қораның түбінде шылжырға асылып қапты. Бұл жолы Яков **жылады**. Егіліп, шын **жылады**. Көнбіс Көбеген **үшін**. Бақытсыз Сақыпжамал **үшін**. Оқ астында қанға батып өлген бейтаныс әйел - өзінің туған анасы **үшін**. Тіпті, өмірін аурумен, азаппен өткізген сөйлеуік қара кемпір **үшін**. Түптен келгенде өзі үшін. Кісі қолына қарап, біржолға жетім қалғаны **үшін**. Өзін қанша басқанмен тоқтай алмады (М.Мағауин) – repetition of the verb «жылады» and union «үшін» reveals the cause of the text. Also repetition of the verb and the union is used as a tool to describe the stylistic disappointment and sadness of the character.

The use of the trail to link texts peculiar works of art, but in the narrative, this phenomenon is rare. The use of the trail in the product due to the stylistic composition, style and genre of the work. For example, in a cyclical work on mom G.Musrepov and other small works of its common types of tropes. Found even in the narrative text. For example:

Тоқпақтай тиетін тоқпақ жілік, «күрзідей» тиетін ортан жілік, шоқпардай тиетін асықты **жіліктер** жарқ-жұрқ етіп, әр жерден өре тұра келді. Бәрінің көздегені келген батырдың **шекесі сияқты** (Ғ.Мүсірепов) here to describe the hero's advantageous to use a synecdoche. The use of the trail involved in the story to create elevated mood and emotions.

Ертеңіне есіліп ақ тау, **жосылып** жота жол берді, жол үзгісі жалғанып қалды екі шек **қосылып**. Поезд да өтті, ен далада еркін салып айғайын, будақтатып **көсіліп**. Есрафил да бұл алыстан түңілді, жас алыптан – жаңа адамнан **үміт кесіп, тосылып**. Бар ашуы

алқымына тығылып, қалжыраған, бір тұрып, бір жызылып, кетті қайтып мұз жеріне, түбегіне, қанды іздері қалды қарда жосылып... (Ғ.Мүсірепов) In the text of the story derivational repetition are common in the stylistic sense. Derivational repetition profitably used to describe the change in the incidents.

Кенжекей маздаттып от жақты. Жалпылдақ отын лезде тұтады... Қызыл ұшқыны сіркіреп, сытыр-сытыр жанып кетті. (Ә.Нұрпейісов) - Go epitetnomu noun verb ligament involved in the description property.

The texts of the story repeating single-root words common.

Thus, the text of the story is formed through the lexical, grammatical, stylistic techniques and tools. After connecting the elements of the syntax are the following narrative text communication: serial, parallel connection, contrast, comparison, definition.

Резюме

М.Ә. Мәретбаева, Д. Өмірбекова

МӘТІННІҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада қазақ мәтін лингвистикасының мәселелері қарастырылады. Әңгіме мәтіні – толыққанды, байланыстырушы және коммуникациялық категорияларымен ерекшеленетін бірден-бір сөйлеудің композициялық формасы. Сондай-ақ, лингвистердің сөйлеу мәтіні – интеллектуальдық фактордың әсерімен пайда болған тіл мен әңгіменің біртұтас құрылымы ретінде талданады.

М.А. Мәретбаева, Д. Омирбекова

СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕКСТА РАССКАЗА

В статье рассматривается проблемы казахской текстовой лингвистики. Текст рассказа – одна из композиционных речевых форм, которая обладает категориями как полнотой, соединительностью и коммуникацией. Также, анализируется манера текста лингвистов – язык и рассказ, сформированный из воздействия интеллектуального фактора, плотно связана как один.

УДК 811.512.141

З.И. Салыхова

СФ БашГУ, г. Стерлитамак, Россия

ЗНАЧЕНИЕ ВЗАИМНО-СОВМЕСТНОГО ЗАЛОГА ГЛАГОЛА В БАШКИРСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена проблеме взаимно-совместного залога в башкирском языке. Рассматривается комплекс разноуровневых языковых средств, служащих для выражения взаимно-совместного залогового значения в башкирском языке.

Ключевые слова: тюркология, термин, глагол, взаимно-совместный залог, аффикс, лексика, грамматика.

В тюркологии проблеме взаимно-совместного залога уделяется много внимания как в плане изучения категории залога в целом, так и в связи с вопросом установления границ между словообразованием и словоизменением. Также эта категория не получила